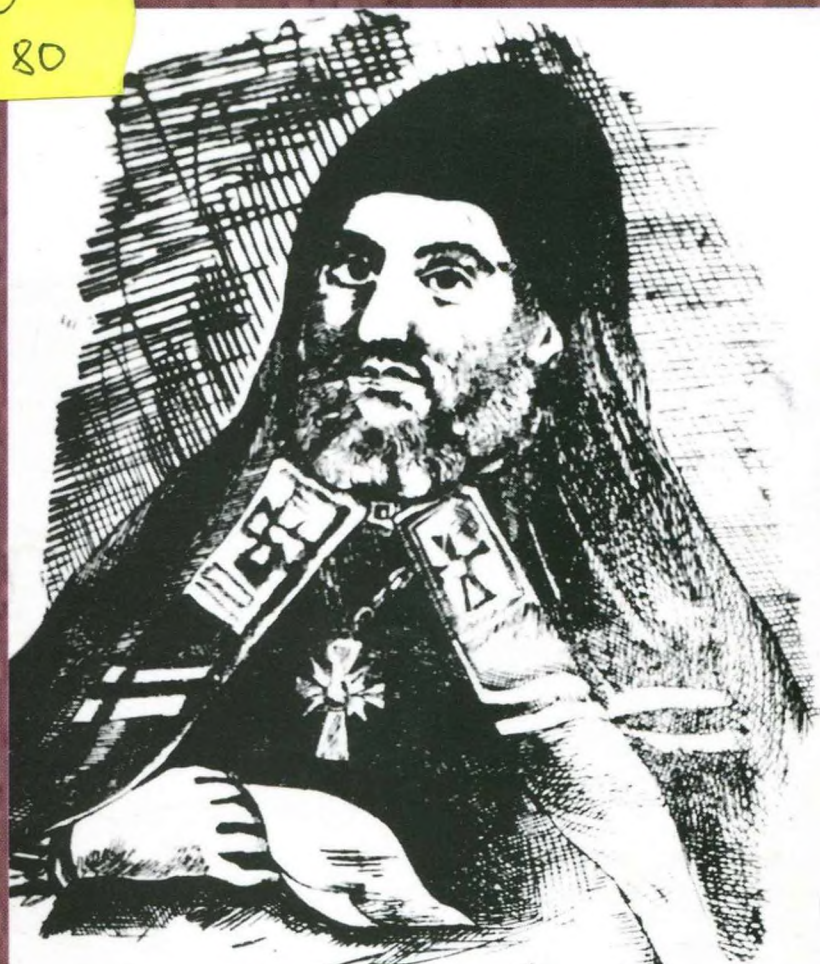

Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К.

80

п 80

Олександр
Святрицький

Я спасення шукав
для народу

внр 1

Указ Президента України

Про увічнення пам'яті Мелетія Смотрицького

Ураховуючи важливе значення першої слов'янської "Граматики" Мелетія Смотрицького в розвитку східноєвропейських науки і культури, у зв'язку з відзначенням у 2008 році 430-річчя від дня народження її автора – видатного вченого, громадського і релігійного діяча та на підтримку ініціативи Національної ради з питань культури і духовності **ПОСТАНОВЛЯЮ:**

1. Кабінету міністрів України:

1) розробити разом із Національною академією наук України, Рівненською обласною державною адміністрацією і затвердити план заходів з відзначення 430-річчя від дня народження Мелетія Смотрицького передбачивши, зокрема: проведення у місті Острог, Національному університеті "Острозька академія" та інших місцях, пов'язаних із життям та діяльністю Мелетія Смотрицького, тематичних конференцій, лекцій, бесід та інших заходів, присвячених цьому видатному діячеві та його спадщині;

видання монографії про життя та діяльність Мелетія Смотрицького;

2) забезпечити разом із Рівненською обласною державною адміністрацією упорядкування площі Смотрицьких у місті Остріг з установленням на ній пам'ятника;

3) здійснити за участю Національної академії наук України підготовку та випуск наукового видання "Граматика" Мелетія Смотрицького;

4) забезпечити разом із Міністерством освіти і науки України добудову гуманітарного корпусу Національного університету "Острозька академія".

2. Міністерству освіти і науки України та Національному університету "Острозька академія" вивчити питання щодо можливості створення при цьому Університеті науково-дослідного інституту освітньо-культурної і духовної спадщини видатних діячів Острозької академії.

Президент України
В. ЮЩЕНКО

✓
Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К.

80
П 80

Я спасення шукав для народу

(Мелетій Смотрицький в долі України)

1103674

Кам'янець-Подільський
ПП «Мошак М.І.»
2008

434705

УДК 80+001(477)(092)
ББК 80+72,6(4Укр) – 8
П 78

творча спадщина М.Смолар

Рецензенти:

- Баженов Л.В.** – керівник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті, доктор історичних наук, професор;
- Сохацька Є.І.** – керівник Центру огієнкознавства Кам'янець-Подільського національного університету, кандидат філологічних наук, професор.

Науковий редактор:

- Завальнюк О.М.** – ректор Кам'янець-Подільського національного університету, кандидат історичних наук, професор.

Ухвалено до друку Центром дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті
(протокол №4 від 15.04.2008 року)

Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К.

- П 78** Я спасення шукав для народу (Мелетій Смотрицький в долі України) / Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К.; наук. ред. О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Мошак М.І., 2008. – 64 с.: іл. 16 с. – ISBN 978-966-2903-25-6.

Автори розкривають сторінки життя й науково-літературної, громадської і просвітницької діяльності Мелетія Смотрицького – вченого, педагога, письменника, церковного діяча кінця XVI – першої третини XVII ст. Видання розраховане на учителів, учнів, студентів, бібліотекарів, краєзнавців, широкий читачий загал.

УДК 80+001(477)(092)
ББК 80+72,6(4Укр)

Перездано 2013 р.

ISBN 978-966-2903-25-6

© Дунаївці, Районна бібліотека, 2008.
© ПП Мошак М.І., 2008.

430-річчю від дня народження
М. Смотрицького присвячується

Швидкоплинний час. Одні кажуть, що він великий цілитель. І мають рацію, бо знімає гостроту болю, завданого втратами. Але ж, відзначають інші, має він при цьому властивість вибілювати сторінки пережитого, та ще й так, що інколи губиться слід не те що окремих людей, а й цілих народів. Спробуй тоді заглянути крізь більш як чотирьохсотрічну завісу великих і малих подій, радощів і горя, народжень і упокоень, знахідок і втрат, перемог і поразок і збагнути, чим жили, про що думали, до чого прагнули вони, наші близькі й водночас такі далекі предки. А вони ж все-таки жили, і не тільки хлібом єдиним ситили дні, а й мріяли, творили, боролися.

Десь на зламі XV–XVI століть, коли українська народність, що визріла в круговерті боротьби за виживання, прагнула утвердитись на своїй власній землі, яскравою зіркою на небокраї освіти, науки, письменства засяяла родина Смотрицьких. Але він-таки, отой безупинний час, настільки віддалив нас од тієї епохи, що й не полишив не те що фізичного образу, а й років життя дяка Данила, родоначальника династії відомих церковних і культурних діячів. Навіть року народження Герасима Даниловича, ректора Острозь-

кої академії, письменника-полеміста, видатного українського просвітника. Тільки уривчасті свідчення, окремі твори – автографи думок і переживань.

Так само стоїть справа з датою ближчого до нас у часі Максима Смотрицького, сина Герасима.

Тут і 1572 рік (звідси спроба 1992 рік вважати ювілейним), і 1579-й (у жовтні 1979 року відбувся науковий симпозіум у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, була відкрита меморіальна дошка на приміщенні колишньої Смотрицької десятирічки), є й проміжні – 1575 і 1578 роки. Кожне твердження опирається на свої аргументи. І все ж давайте спробуємо хоч трохи розсунути завісу часу.

КРІЗЬ ЗАВІСУ ЧАСУ

Подільське селище Смотрич, батьківщина наших славетних земляків, на ту пору було порівняно розвинутим господарським та військово-адміністративним центром.

1362 року на річці Сині Води великий князь литовський Ольгерд розбив татарські війська ханів Котлубуги, Хачибєя й Дмитра й передав Поділля синам свого брата Коріата. «Инжо тыи княжата Корятовичи чєтыри браты: князь Юрей а князь Александр, князь Константин и князь Фёдор со князя великого Олгирдовым презволением и с помочию Литовския земли пошли в Подольскую землю, – говорится в Західноруському (Білоруському) літописі. – И тогда в Подольской земли не был ни один город ни деревом рубленый, а ни каменем боудованный. То тые княжата Кориатовичи

пришед в Подольскую землю и вошли оу приязнь со отаманы почали боронити Подольскую землю от татар а боскакам выхода не почли давати и напервей нашли себе твержю на реце на Смотричи...»¹. На певний час, до 1385 року, Смотрич став не тільки князівською резиденцією, а й центром Поділля – господарським, військово-політичним, культурним. Зберігся документ – грамота на пергаменті від 13 березня 1375 року, в якій Олександр Коріатович називає себе князем і “господарем Подольської землі”. Грамота підтверджувала привілеї смотрицьких монахів-домінікан, а разом з тим фіксувала непрості тогочасні реалії: “...Коли вси земляне имут давати дань от татары, то серебро имеют також тии люди (*монахи. В.П.*) дати...”². Отже, не тільки зброєю, а й сріблом доводилось подолянам здобувати мир і спокій. А татари мало не щороку, а то й по кілька разів на рік, вривалися на Поділля, палили, грабували, у полон забирали невільників, перетворювали їх у головний товар. Позбувшись заборон, Поділля почало вимуровуватися – виростали феодальні двори – замки, церкви, пристосовані для оборони від татарських мобільних загонів-чамбулів, мури, башти, фортеці з амбразурами, стрільницями.

Що собою представляла “твержа” на р. Смотрич, важко сказати. Можливо – старе м. Смотрич, може залишки стародавнього городища. Однак місце з оборонної точки зору виявилось досить вдалим. Тому князі зразу ж приступили до будівництва замку. 1375 року згадується смотрицький воєвода Рогожко. 1430 року Смотрич і його замок перейшов до литовського князя Свидригайла, 1432-го – до поляків. Поруйнований у ході боїв замок був відновлений поляками і,

як і місто, рахувався королівським. За поляків Смотрич не втратив свого значення і до кінця XV століття був адміністративно-територіальним центром – одним із семи округів Подільського воєводства поряд з Кам'янецьким, Червоногородським, Сокальським, Бакотським, Летичівським, Ровським. 1448 року місто отримало магдебурзьке право³. Згодом, як королівське місто, Смотрич увійшов до Кам'янецького староства. Ще в XVI столітті до нього, як окружного центру, належали Шаравка, Плоска (Проскурів), Куманов, Болванец, Балин, Куяви, Гармаки, Мукарів. За описом 1444 року на території замку були “чорна хата” – дитинець з брамою, що оборонялася двома гарматами (фоклярами) та іншою зброєю, “спіжарня” з боєприпасами (порох, ядра, кулі), продуктові припаси. До замку належали млин, ставок, фільварок, села Біла, Чорна, Окнина, Татарський Макарів (Татариска, нині – Ставище), Трихівці (Стріхівці), Лосківці (Лошківці)⁴. Замок, мабуть, все-таки був спустошений татарами, бо 1518 року король Сигізмунд дав дозвіл на побудову в Смотричі замку силами і коштом мешканців. Ще й застеріг, що в разі нападу ворога, всі мають ставати до оборони. А хто втече, той мав бути покараний на смерть, а майно його переходило “до нашого скарбу”⁵. На території замку був дерев’яний костюл. “Колись, – писав подільський історик – краєзнавець Ю.Й. Сіцинський, недалеко від костюла на захід була православна Миколаєвська дерев’яна церква, називали її замковою чи приградською, вона перестала існувати на початку XIX ст. Одночасно була в Смотричу друга церква Успенська, будинок її побудований в 1831 р.”⁶.

Отже, було де докласти своїх знань і зусиль дрібному шляхтичу Данилу Смотрицькому. У рукописному збірнику XVI століття, що зберігається нині в Санкт-Петербурзі, є запис упорядника: «Писав дяк Данило у граді Смотричі». У Києві був знайдений ще один рукопис «дяка Данила», переписаний «многогрішним Герасимом»⁷. Хто ж він «дяк Данило?» Граматик, книжник, церковний служитель, дитиноучитель? Адже саме такий зміст вкладався тоді в це поняття. За свідченням багатьох дослідників від батька Данила одержав ґрунтовну початкову освіту Герасим. Власне, весь смисловий діапазон поняття «дяк» був задіяний Данилом сповна, що й склало йому авторитет людини високоосвіченої і знаної. А культ знань, книги сформував таку сімейну атмосферу, яка й визначила подальші інтереси дітей та онуків.

Герасим виколисував свої кращі якості українця-подолянина на тихих водах річки Смотрич, у прибережних верболозах і садах, серед сільських хлопчиків і дівчаток, синів і дочок смотрицьких хліборобів й гончарів. До сьогодні точиться суперечка навколо питання його освіти. У передмові до острозької «Біблії» 1581 року він і сам твердить, що училища не бачив. Промовчував факт навчання батька його знаменитий син Мелетій. Виходить, ніби Герасим обмежив свої освітні заняття батьковою домашньою наукою та самовченням. Однак, ряд авторів з цим не погоджуються, бо стати писарем такого великого міста, як Кам'янець, очолити Острозьку академію, здійснити правку «Біблії», написати ряд літературних творів міг тільки високоосвічений муж, що здобув освіту, можливо, й на Заході. Заперечують інші: навчання в закладах като-

лицького орієнтування обов'язково б позначилося на його світогляді, письменстві, а Герасим був запеклим поборником православ'я, української освіти і культури. Ряд дослідників, у тому числі доктор педагогічних наук С.Д. Бабишин, схилиються до того, що навчався Г. Смотрицький у Кам'янецькій школі, звідки вийшов також письменник Ісайя Кам'янчанин. Ця школа була освітнім закладом підвищеного типу, бо вивчали тут не тільки звичні предмети, а й граматику, риторiku, філософію.

Герасим як однин з кращих учнів був запрошений на посаду міського писаря, яку, за свідченням Мелетія, він обіймав «за трьох старост»⁸. Невідомо, яку культурно-просвітницьку і громадську роботу вів Герасим, але чимось закріпився відомому магнату, палкому прихильнику української культури і православ'я князю Костянтину Острозькому. І звабив він кам'янецького писаря до Острога, й переклав на його плечі ректорування в місцевій слов'яно-греко-латинській академії, правку і випуск «Біблії». Людина з посередніми здібностями та освітою не могла б удостоїтись такого довір'я, а тим більше його виправдати.

На той час Острог був відомим за межами України центром культури і православ'я, притягував до себе кращі сили освітян і науковців, а його володар Костянтин Острозький, воєвода Київський і маршалок Землі Волинської – у zenіті слави. Йому належала третина Волині — 60 тисяч десятин орної землі, 100 міст і містечок, 1300 сіл, 60 тисяч кріпаків. Він розбив татарські орди, що вторглися на Поділля і Волинь, 1575 року під Синявою, 1577 року біля Дубно, 1578 року під Острогом. Збудував десять монастирів,

6 храмів, відкрив друкарні в Острозі і Дермані, славнозвісну Острозьку академію⁹. Пам'ять К. Острозького, як засновника Старокостянтинова, свято бережуть його жителі. 29 червня 1991 року на честь 430-річчя міста на в'їзді з боку Шепетівки, Полонного, оддалік православної церкви, встановили портик з бюстом князя Острозького і словами вдячності йому за добродіяння.

РЕКТОР ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Переїзд на Волинь, до Острога, викликав у сім'ї суперечки – вабила нова цікава робота, можливість дальшого навчання дітей, і водночас тужно було покидати рідне Поділля, нажиті місця.

1578 року Герасим Данилович став ректором академії і центральною фігурою гуртка вчених, до якого входили українці Василь Суразький, Дем'ян Наливайко (брат відомого ватажка повсталих селян і козаків), Тимофій Михайлович, польський математик Ян Лятос, чех Павло Палерус, греки Кирило Лукарис і Никифір Кантакузин та інші.

За ректорування Герасима Даниловича академія поширила зв'язки на Копенгаген, Дрезден, Люблін, Лейпціг, Віттенберг, Краків, Базель, поповнила книгозбірню як придбаними фоліантами, так і виданими у власній друкарні «Книжкою собранія вещей нужних», «Книгою Нового Завіту», «Азбукою».

Особливе місце зайняла «Біблія» (1581 р.), над виданням якої працював ректор академії з членами гуртка та друкар Іван Федоров. Смотрицький виконав

найвідповідальнішу роботу: звірив тексти біблійних книг, увів нові розділи, перекладені з грецької, латинської і чеської мов, написав для Біблії передмову, яку закінчив віршованою присвятою К. Острозькому:

*Владимир бо свой народ
крещенієм просветил,
Константан же благоразумія
писанием осветил.*

Цінність Біблії не тільки у священних текстах, гарному поліграфічному і художньому оформленні, а й у впливі на культурний розвій, розвиток освіти, бо використовувалась тоді, як підручник. Вміщення світських текстів — передмови і посвяти — порушувало церковні видавничі канони, надавало Біблії характеру релігійно-публіцистичного твору. А церковно-слов'янська мова засвідчила давність і наступність українських культурних традицій. Все це загалом робило її символом величі загальнослов'янської культури.

У цей період був написаний ряд поетичних і прозових творів Герасима Смотрицького. До нас дійшли «Ключ царства небесного» та «Календар римський новий». Власне, обидва ці полемічні трактати, присвята князю Олександру Острозькому та звернення автора до народу об'єднані однією книгою «Ключ царства небесного», виданою в острозькій друкарні 1587 року. З неї починається українська антикатолицька публіцистика.

Присвята писана не для похвал наступнику знаменитого князя Костянтина. Автор нагадує походження Острозьких від київського князя Володимира, малює картину національно-релігійних хитань православної

шляхти, щоб підживити національно-релігійні почуття Олександра Острозького, зробити його опорою антикатолицьких сил.

У статті «До народов русских короткая, а пильная предмовка» Г. Смотрицький виступає проти апологетів католицизму, зокрема львівського єзуїта Б. Гербеста, автора брошури, яка містить грубі випадки проти православ'я. Автор звинувачує не тільки українську феодальну знать, котра ополячувалася й окатоличувалася, а й обурюється окремими православними отцями і владиками, котрі погрузли в духовній убогості, бездарності, аморальності. Він нагадує їм патріотичні традиції українського народу («Про што на предки свои не паметаєте, о котрых полн увесь поднебесный свет великое славы и дивное справи...»), закликає ратні успіхи примножити перемогами в боротьбі проти ідейних ворогів. Він звертається до народу: «Повстанте, почувитеся и поднесете: чи душ ваших, а обачте с пилностью як спротивник ваш диявол не спит и не толко, як лев рыкаючи, ищет кого пожерти, але явне сами в пащеки ему разными способы многие от крови и повинны ваших впадают». І закликає нагострити «меч духовний», очистити з нього «ржу недбалства» і перемогти духовних супостатів.

У трактаті «Ключ царства небесного і наше християнское духовное власти нерешимый узел» Г. Смотрицький розвінчує ідею божественного походження папської влади, засуджує експансіоністську політику Ватікану.

В останній частині книги, у трактаті «Календар римський новий», з притаманним гумором і цілеспрямованим набором художніх засобів (стиль народних

оповідань, відвертість і логічність викладу, гостра і їдка насмішка, дотепи, приповідки, афоризми) автор обрушився на календарну реформу 5 жовтня 1582 року, запроваджену папою Григорієм XIII. Новий григоріанський календар, введений польським королем С. Баторієм на території Речі Посполитої і серед православних, став знаряддям дальшого окатоличення українців і білорусів, став виявом чергового насильства папи щодо України. Логічно і переконливо письменник показує, яку шкоду і кривду приніс новий календар: «Пан ему кажет у дни святые, богу ко чти и хвале ведле звычаю церковного давного належачие, робити. Боится и бога, боится и пана, мусит болшого опустити, а меншему служити... Панское теж свято прийдет, рад бы бедный убозтво свое работою подмог, боится пана, мусит лишити. А часом за теми бедами не только панского нового свята не памятает, але и своего старого забывает, в чем и богу и пану не прав бывает... Мусит нареканем, вздыханем и слезами часто беду свою нагорожати»¹⁰...

Книга Г. Смотрицького була дошкульним ударом по ватиканській ідеології, сприяла активізації антикатолицького руху на Україні.

Академія під тиском єзуїтів після шістдесятирічного існування була закрита. Нині в Острозі, навпроти замкової гори, стоїть пам'ятний знак у вигляді розгорнутої книжки. Він засвідчує: «Тут в кінці XVI—на початку XVII століть знаходилась Острозька слов'яно-греко-латинська школа (Академія) і друкарня, які відіграли визначну роль у розвитку освіти і культури на Україні, у зміцненні російсько-українських культурних зв'язків».

Не встановлено, як завершилася діяльність Герасима Смотрицького. Дослідники зійшлися на тому, що роком його смерті можна вважати 1594 р., коли ректором Острозької академії став Кирило Лукарис.

У пом'янику Межигірського монастиря зафіксовані імена інших членів родини Смотрицьких: серед черниць згадується «Мавра, отця Смотрицького мати» та «род Іерея Стефана з Острога Смотрицького... Герасима, Данила, Антонія, Євросинію, Марію, Меланію, Христину, Анастасію, Анастасью, Іоана, Марію»¹¹. Безумовно, кожен із них залишив свій слід в житті, в історію ж увійшли «дяк Данило», ректор Острозької академії Герасим Данилович Смотрицький, його старший син – Стефан – після закінчення академії секретар князя К. Острозького, переписувач книжок, священослужитель Успенської церкви, та Мелетій – архієпископ Полоцький, настоятель Дерманського монастиря, письменник-полеміст, вчений-філолог, автор «Граматики слов'янської».

МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ

Майже всі біографи сходяться на тому, що Мелетій народився у спадковому маєтку батька в Смотричі. На сьогодні немає єдиної думки щодо дати народження Мелетія Смотрицького. У «Календарі знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 1998 р.» наводився 1572 рік. Таку ж дату знаходимо в десятому томі УРЕ (К., 1983. – С. 280), на меморіальній дошці Троїцької церкви Дерманського монастиря.

Сучасний дослідник життя і творчості М. Смотрицького Порфирій Кирилович Яременко називає 1575 рік («Мелетій Смотрицький життя і творчість». – К., 1986). В.В. Німчук у праці «Мелетій Смотрицький. Граматика» (К., 1979) – 1578 рік. Цю ж дату – «близько 1578 року» фіксує меморіальна дошка на Смотрицькій середній школі, відкрита майже 30 років тому.

Є й інші дати – «1577–1579 рр.», «1579»....

Чому такий різнобій? Якої дати дотримуватися?

Головна причина такого розмаїття – у відсутності достовірних джерел. Маємо щонайменше три документи, які дають підстави для якихось висновків:

1. У листі до папи Урбана VIII з приводу прийняття унії 6 липня 1627 року сам М. Смотрицький вказував, що «був від народження 50 років у православ'ї». С. Голубев у праці «Київський митрополит Петро Могила і його сподвижники» (Т.І. – К., 1883. – С. 92), а за ним К. Єленевський на цій підставі відносять дату народження М. Смотрицького до 1577–1579 рр.

2. Їм заперечує П.К. Яременко: по-перше, – не міг такі зрілі твори (полемічні трактати, політичну сатиру) писати молодосвідчений 18-річний студент (а пер-

ші полемічні твори відносяться до кінця 90-х років XVI ст.); по-друге, – 1625 року, після мандрівки на Схід для зустрічі з патріархом Константинопольським Кирилом Лукарисом, у творі «Апологія» письменник зазначив, що в далеку дорогу наважився «в старості літ і з слабким здоров'ям». Це нібито натяк на те, що в рік від'їзду він був уже немолодим, принаймні людиною полуденного віку. Звідси заявляється 1575 рік як дата народження.

3. Є ще одна відправна точка для визначення року народження. Це підпис над портретом М. Смотрицького, який свого часу був у дерманському монастирі: «Мелетій Смотрицькій Архієписком Іераполитанській, Архимандрит Дерманський преставився року 1630, от рождества свого 58 лет» (*Ці дані наведені в книзі польського дослідника Якуба Суші «Життя М. Смотрицького» на С. 155–163*). Опираючись на цей підпис, Є.С. Прокошина в праці «Мелетій Смотрицький», наводить дату 1572 рік.

Нам видається можливим визнати датою народження 1578 рік. І ось чому:

Висновок про те, що 18-річний студент (до речі, з ґрунтовною домашньою, а також здобутою в Острозській слов'яно-греко-латинській академії освітою) не здатний ще вирішувати важливі суспільно-політичні проблеми чи прозоро висвітлювати свої думки, відстоювати позицію, гостро полемізувати, не є бездоганим. Навпаки, природний розум, гарна інтелектуальна підготовка, юнацький максималізм і сміливість здатні на цікаві неординарні думки і справи. А М. Смотрицький – то ж особистість, талант.

Або взяти другий аргумент щодо подорожування «в старості літ і з слабким здоров'ям». Хіба з цього

виходить, що Смотрицький був людиною полуденного п'ятдесятирічного віку?

Якщо розглядати як документальне джерело підпис на портреті, то зразу ж знаходимо там грубу помилку: М. Смотрицький помер не 1630 року, а 1633-го, 27 грудня. А за новим стилем – 9 січня 1934 року. Тому не витримує перевірки і 1572 рік як дата народження.

На наш погляд, більш аргументованим є свідчення самого М. Смотрицького в листі до папи Урбана VIII, яке дає право визначити 1578 рік, як час народження. Ця дата зафіксована на меморіальній дошці в Смотричі. Її визнали видатні лінгвісти й літературознавці – учасники наукового симпозиуму, проведеного в жовтні 1979 року і приуроченого 400-річчю від дня народження нашого славетного земляка та 380-річчю з часу виходу його «Граматики». Її розділяють науковці Острозького історико-культурного заповідника С.В. Позіховська, М.П. Манько та інші¹².

В Острозькій слов'яно-греко-латинській академії учителями М. Смотрицького були і батько, і грек Кирило Лукарис, який після смерті Герасима став ректором, 1600–1621 рр. був олександрійським, 1621–1638 рр. – константинопольським патріархом. Академія, в якій навчалися діти Герасима Смотрицького Степан та Максим, поєднувала початкову, середню школу з елементами вищої. Дехто з учених бачить у ній першу українську вищу школу. Тут вивчався “курс семи наук” – граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика. Високий науковий рівень викладачів, батькові наукові та літературні заняття, наближеність до родини Острозь-

ких – все це створювало умови для інтелектуального і культурного становлення Максима, формування його світоглядних та моральних устоїв.

Згодом продовжив він навчання у Віленській єзуїтській академії. А після закінчення прийняв пропозицію князя Соломирецького, переїхав до маєтку під Мінськом, став домашнім учителем його сина. Зі своїм вихованцем – княжичем Богданом подорожував європейськими країнами, слухав лекції у Лейпцизькому, Віттенберзькому і Нюрнберзькому університетах.

1608 року, повернувшись у Вільно (нині Вільнюс), включився в національно-релігійну боротьбу, видав анонімний трактат «Відповідь» та великий полемічний твір «Тренос» («Плач»). «Тренос» став найвидатнішою літературною працею М. Смотрицького. Вона написана у формі «плачу» православної церкви, зверненого до тих, хто її покинув, перейшов до католиків, або прийняв унію:

*Горе мені бідній,
Горе нещасній,
Ах – з усіх сторін
ограбованій,
На світову ганьбу мого тіла з усіх риз оголеній!
Горе незносимими
тягарами обтяжених:
Руки в оковах,
Ярмо на шиї,
Пути на ногах...*

Критика католицької ієрархії, зображення важкого становища переслідуваного православного населення України та Білорусії, заклик до боротьби за свої права не залишилися непоміченими. Король Сигізмунд II Август

мунд III 1610 року заборонив продавати і купувати книгу, відібрані екземпляри наказав спалити, видавців і Теофіла Ортолога (псевдонім автора) заарештувати. М. Смотрицький виїхав в Україну і так урятувався від арешту. Тут, очевидно, певний час викладав в Острозі, був одним з перших ректорів Київської братської школи.

1617 року знову повернувся у Вільно, поселився у Святодухівському братському монастирі, прийняв постриг і став ченцем під іменем Мелетій, викладав у Віленській братській школі, працював над слов'янською граматиною.

Появу граматики обумовили не тільки філологічні уподобання автора, шкільні потреби, а й причини ідейно-політичного характеру. У той час на Заході науку і культуру обслуговувала латинська мова, у Речі Посполитій – польська. В Україні і Білорусії подібні функції мала виконувати церковно-слов'янська, або, точніше, слов'яно-руська мова. Але була вона в занедбаному стані, ніхто мову не вивчав і мало хто знав. Петро Скарга – запеклий єзуїт іронізував: «За допомогою слов'янської мови ніколи ніхто вченим не стане. Власних правил і граматики мова не має і мати не може»¹³. Мова – чи не найважливіша ознака нації, засіб боротьби проти національного поневолення українського народу.

Мелетій Смотрицький поставив мету створити справжню повноцінну граматику. За відправну точку взяв граматики класичних мов – грецької і частково латинської. Вчення про мову поділив на чотири частини: орфографію, етимологію – розділ про частини мови, синтаксис – про словосполучення, просодію –

правила віршування. На початку підручника вмістив звернення «Учителям шкіл», в якому закликав сіяти в школах, у народі знання слов'янської, прищеплювати навички правильної вимови. Так і назвав свою працю «Грамматіки словенския правильное синтагма», тобто – правильне сполучення слів. Нехай тепер спробує хто сказати, що у цієї мови немає правил!

Граматики здобула собі довге життя. 1648-го і 1721 років перевидавалася в Росії. Мала вплив на написання граматики для болгар, сербів і хорватів. Стала підручником для багатьох поколінь. Навіть М.В. Ломоносов назвав її «воротами своєї вченості»¹⁴.

«Я СПАСЕННЯ ШУКАВ ДЛЯ НАРОДУ»

У 1620–21 рр. в Росії, Україні та Білорусії перебував з високими повноваженнями константинопольського патріарха єрусалимський патріарх Феофан. На цей час усі єпископські кафедри засіли уніати. Православне духовенство просило його висвятити православних ієрархів. Пізньої ночі при затемнених вікнах і безголосного церковного співу під охороною козаків у київській братській церкві відбулося посвячення нових владик: митрополитом київським став ігумен Києво-Печерського монастиря Йов Борецький, Мелетій Смотрицький – архієпископом полоцьким, вітебським і мстиславським. Було висвячено ще п'яток єпископів на вакантні єпархії.

Православні Вільно з великим ентузіазмом зустріли нового владика, зібрали кошти на пошиття оздоб-

леного золотом і сріблом архієпископського вбрання. Опір учинив уніатський архієпископ Йосафат Кунцевич — людина фанатична, агресивна і мстива. Та й король не визнав нових владик, назвав їх незаконнопосвяченими, а патріарха Феофана — турецьким шпигуном. Почалася довга виснажлива боротьба, якої М. Смотрицький не витримав.

Після подорожі країнами Сходу, довгих роздумів над долею народу він прийняв унію, аби зупинити протиборство, кровопролиття. Свої погляди виклав в «Апології». Потім привселюдно зрікся її, а згодом відмовився і від зречення. Рішення далось не просто.

Чим можна пояснити перехід до унії? Насамперед, — непростим матеріальним становищем, у якому опинився, грубістю і безтактністю, з якою православне духовенство намагалось повернути його у лави свої. А також уболіванням за долю народу, який найбільше терпів від протиборства православної та католицької церков.

У важкому моральному стані, з сум'яттям думок покидав білий світ. Це вдало передав у своєму вірші поет-подолянин Валентин Бендюг:

*Ніч прийшла у Дермань,
Як прочанин голодний.
Принесла, як вериги, туман.
Одягла власяницю на
дзвони холодні.
Сповіла монастир у
дрімотний дурман.
Тільки гавкіт собак
У розорених селах*

Долітає крізь мжичковий мак...
Віковічний вітряк скоро
муку домеле,
Бо життя вже змолів той
безкрилий вітряк.
Залишилася ніч
І остання вже свічка...
Відицуралися Київ і Січ...
Я сьогодні піду, моя Мамо,
у Вічність –
Вже душа моя чує чайний
той клич.
Сповідуюсь тобі,
Моя Нене єдина,
На одрі я у скруті й журбі.
Причасті і прости, Мамо,
блудного сина –
Не шукав у світах я
розкошів собі.
Я спасення шукав
Не собі – для народу,
Що сліпцем серед зрячих
блукав.
Я в освіті його бачив ключ
до свободи.
Тож, себе ув'язнивши,
«Граматику» склав.
Причасті і прости,
Мамо, блудного сина –
Бо ж не був я безгрішним
святим.
Та коли тяжкий хрест свій

*несла Батьківщина, –
Я підставив плече, щоб той
хрест донести.*

Помер Мелетій Смотрицький 27 грудня 1633 р. (за новим календарем 9 січня 1634 р.) у Дерманському уніатському монастирі. Ігумена поховали в монастирській церкві.

У ПАМ'ЯТІ НАРОДНІЙ

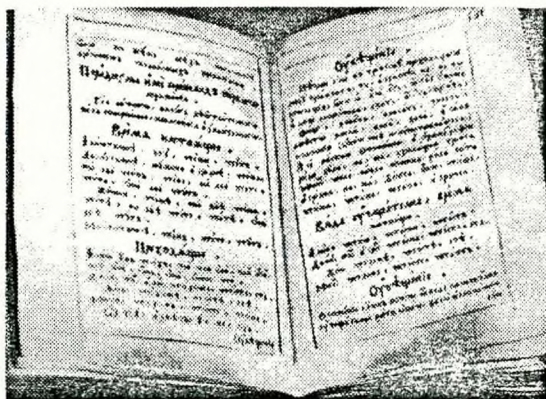
Слід, що полишила в історії династія просвітників Смотрицьких, не заростає, бо живе у пам'яті народній зроблене ними. І, насамперед, понад 20 творів написаних Мелетієм Смотрицьким.

Немало докладає до цього колектив Острозького державного історико-культурного заповідника. В Острозі зберігся замок, напівзруйнована башта, Богоявленська замкова церква XV ст. Оддалік, на місці, де знаходилася Академія і друкарня, стоїть пам'ятний знак. Він повідомляє, що тут «на освітній ниві дружно співпрацювали росіяни Іван Федоров, Петро Мстиславець, українці Герасим Смотрицький, Василь Суразький, Дем'ян Наливайко, Клірик Острозький, білоруси Андрій Римша і Гринь Маляр, греки Кирило Лукарис і Никифор Кантакузин, поляк Ян Лятос і чех Павло Палерус. Вихованцями школи були гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, автор граматики слов'янської мови Мелетій Смотрицький та інші». І цим ніби нагадує нам, сучасникам нової хвилі розбрату, що тільки в єдності можуть вирішуватися складні проблеми.

В Острозі багато що нагадує про Смотрицьких. У

замковому музеї є три бюсти тим, хто прославив місто, серед них і автору «Граматики», виконаний скульптором О. Мороз-Усенко. Тут експонується єдиний відомий усім портрет архієпископа М. Смотрицького. Вітраж з ін-

формацією про викладачів та учнів академії містить дані і про Герасима й Мелетія Смотрицьких.

У музеї книги і друкарства, що розмістився в одній із башт метрів за п'ятсот від Замкової гори, можна ознайомитися не тільки з історією книгодрукування в Україні, підручниками острозьких спудеїв, а й побачити «Острозьку Біблію» (1581), «Азбуку» (1578), друге видання «Граматики» М. Смотрицького.

Увічнено пам'ять Мелетія і в Дерманському монастирі, де був він настоятелем. Тут у грудні 1990 року урочисто відкрито меморіальну дошку.

Про діяльність Смотрицьких розповідають стенди Дунаєвецького і Смотрицького музеїв на Хмельниччині.

Наукова громадськість і земляки урочисто відзначили 400-річчя від дня народження Мелетія. «Наукова думка» 1979 року випустила факсимільне видання «Граматики», а з ним у комплекті — цікаве наукове дослідження, підготовлене тоді ще науковим співробітником Інституту мовознавства Академії наук України В.В. Німчуком. 11 жовтня 1979 року в Кам'янець-Подільському педінституті відбувся науковий симпозіум: «Граматична думка в східних слов'ян

у XVI—XVIII ст.», а 12 жовтня – відкрита меморіальна таблиця на приміщенні Смотрицької десятирічки. Яка нагадує: «Біля 1578 року в селищі Смотрич народився український полеміст і філолог – автор «Граматики», яку М.В. Ломоносов назвав «вратами ученості», Мелетій Герасимович Смотрицький»¹⁵.

Дунаєвецький районний відділ народної освіти з метою популяризації рідної мови, літератури й історії заснував премію імені Мелетія Смотрицького. Нею відзначаються викладачі гуманітарних дисциплін. У числі перших лауреатів – учителі Н.П. Дзюблук, М.С. Васильєва, Л.М. Музичишина, В.І. Маревич, Д.В. Дубів, О.О. Сенчишина, Є.Н. Пужанівська, академік П.Т. Тронько, письменник М.Н. Магера. (Див. Додаток А)

1991 року колектив смотрицьких учителів та учнів перейшов у школу-новобудову. 27 лютого цього ж року постановою Ради міністрів України закладу присвоєно ім'я славетного односельця, і він йменується тепер: «Смотрицька імені Мелетія Смотрицького загальноосвітня школа I–III ступенів». У квітні 1992 року фасад школи увінчав пам'ятний знак, у світлому залі був відкритий музей Смотрицьких.

1993 року Хмельницьке відділення фонду культури видало книгу нарисів про славетних подолян «Подільської землі сини». Два із них за авторством В.С. Прокопчука присвячені Герасиму і Мелетію Смотрицьким¹⁶. Велику дослідницьку й популяризаторську роботу веде Смотрицький шкільний музей Смотрицьких, відкритий 1992 року. 2002 року учениця Ольга Ціта під керівництвом учительки О.М. Войцехівської, виконала дослідження «Мелетій Смотрицький на тлі

доби» й успішно захистила його на конкурсі Малої академії наук. У музеї відбуваються екскурсії для учнів, учителів, жителів селища. Музей відвідали академік НАН України П.Т. Тронько, письменник М.Ф. Федунець, М.А. Мачківський, І.П. Іов, А.К. Мойсієнко, В.М. Чемерис, учителі з норвезького містечка Іфрена, учні з Кам'янець-Подільського, Чемеровецького, Летичівського районів, музейні працівники з Острога та інші. Тут проведено уроки-екскурсії, виховні години. 2007 року Г. А. Драгусевич провела для учнів 8 класу урок з літератури рідного краю на тему «М. Смотрицький – славетний земляк-подільянин», І.Г. Бескидевич для десятикласників – урок «Я спасення шукав для народу...». 2 жовтня 2007 року на уроці вчительки В.В. Пелих дев'ятикласники зробили повідомлення «М. Смотрицький і його «Тренос», «Полемічна література XVI–XVII ст.» та інші. У курсі літератури рідного краю вивчається життя і творчість М. Смотрицького за програмою, представленою вчителькою української мови і літератури, завідуючою шкільним музеєм М. Смотрицького О.М. Войцехівською (*Див.: Додаток Б*). Обласна державна адміністрація розпорядженням від 9 листопада 1993 року заснувала премію імені Мелетія Смотрицького, якою відзначаються подвижники бібліотечної справи. Серед них С.О. Осіпчук, Н.Й. Хрін, С.Л. Карван, Л.В. Озарчук, Т.К. Прокопчук, Н.С. Панич, Н.М. Синиця, В.М. Любецький, В.О. Мельник, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Островського, Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва. (*Див. Додаток В*)

Труд, життєвий і творчий подвиг Смотрицьких зберігається в пам'яті народній.

Пропагуємо творчу спадщину М. Смотрицького

Мелетій Смотрицький – письменник-полеміст, вчений і педагог, великий гуманіст і патріот. Наприкінці XVI – у першій третині XVII ст. у конкретно-історичних умовах вів він наполегливу боротьбу проти національного та релігійного гноблення народів України і Білорусії, проти Брестської унії і братовбивчих уособиць, які вона породила. Письменник шукав шлях до національного порятунку, до злагоди, намагався примирити православних і католиків. Своє кредо висловив у Суплікації (1623 р.): “Батьківщина наша мила нам, дорога, а її свобода ще дорожча”. Він знав, звідки походить його родина, любив подільські села і міста, не раз згадував їх у своїх працях, з повагою ставився до землі діда і батька.

Дунаєвеччина шанує і зберігає пам’ять про родину Смотрицьких – апостолів української науки і культури. Бібліотекарі району проводять систематичну роботу з пропаганди життя і діяльності Смотрицьких, їх ролі і місця в історії, науці та культурі України, акцентуючи увагу на таких напрямках:

- родина Смотрицьких – яскрава зірка на терені освіти, науки і письменства України XVI – початку XVII ст.;
- Мелетій Смотрицький – письменник-полеміст, автор більше 20 полемічних творів;
- Мелетій Смотрицький – вчений-філолог, творець граматики, що відкрила епоху у вітчизняному мовознавстві, усій славістичній науці;

- Мелетій Смотрицький – педагог, домашній учитель, викладач філософії, риторики, грецької та церковнослов'янської мов Віленської братської школи, Острозької слов'яно-греко-латинської академії, один з перших ректорів Київської братської школи;

- Мелетій Смотрицький – церковний і громадський діяч;

- Мелетій Смотрицький – бібліофіл.

В усіх бібліотеках району (районній дорослій, дитячій, 47 сільських) на краєзнавчих виставках представлена література про родину Смотрицьких, у краєзнавчому відділі районної та Смотрицької селищної бібліотек створені куточки. У зв'язку з тим, що літератури про життя і творчість Мелетія Смотрицького небагато, 1992 року районна бібліотека видала брошуру тиражем 500 примірників “Просвітителі з Поділля”, краєзнавчі матеріали до якої підготував В.С. Про-

копчук, а 2006 року матеріали про нашого славетного земляка представлені в біобібліографічному довіднику “Дунаєвеччина в іменах”. Використовують бібліотекарі і книги з кімнати-бібліотеки Ф.П. Шевченка, в яких вміщені матеріали про творчий шлях Герасима і Мелетія Смотрицьких: “Острозька слов’яно-греко-латинська академія” І. Мицька, “Пересторога” П. Яременка, “Першодрукар Іван Федоров” Я. Ісаєвича, “Давня українська література” під редакцією М. Грицяя, В. Микитася, Ф. Шолома та інші. У них ми знайшли копію сторінки антигуситського полемічного твору, переписаного в середині XVI ст. “дяком Данилом”, сторінку рукопису, скопійовану Герасимом Смотрицьким, грецький і латинський екслібриси Мелетія Смотрицького, копії листів його брата – Стефана Смотрицького – писаря Костянтина Острозького.

Бібліотеки, використовуючи різні форми роботи (читацькі конференції, історичні уроки, подорожі за книгами, вікторини), доносять до користувачів матеріали про наших славетних земляків.

А 2007 року на виконання Указу Президента України “Про увічнення пам’яті Мелетія Смотрицького» (м. Київ, 28 квітня 2007 року № 366/2007), виданого у зв’язку з відзначенням 2008 року 430-річчя від дня народження Мелетія Смотрицького, районна бібліотека розробила цикл заходів, присвячених знаменній даті.

Бібліотекарями Смотрича, Балина, Старої Гути, Тинної проведено читацькі конференції за книгою П.К. Яременка “Мелетій Смотрицький: життя і творчість”. Бібліотекар юнацького абонементу ЦРБ Т.П. Кмита підготувала конференцію “Мелетій Смот-

рицький – великий просвітитель кінця XVI – початку XVII ст.”. Змістовними на конференції були доповіді і повідомлення учнів Тетяни Самеляк, Влада Ярушинського, Ольги Кузьміної, Назара Уривка, Тетяни Трачук, Наталії Магери. До конференції бібліотекар уклала список “Мелетій Смотрицький – яскрава постать в історії української культури”, провела огляд літератури.

Ряд сільських бібліотек за книгою І. Мицька “Острозька слов’яно-греко-латинська академія” провели годину цікавих повідомлень, познайомили користувачів з історією Острозької академії, засновниками першого вітчизняного навчального закладу, науковою, освітньою та видавничою діяльністю його колективу.

У березні 2008 року районна та сільські бібліотеки провели тиждень книги, присвячений ювілею М. Смотрицького. У програмі тижня – читацькі конференції, історичні години, подорожі за книгами, усні журнали, літературні уроки, огляди та перегляди літератури, вікторини.

У районній бібліотеці під час тижня книги були влаштовані книжкові виставки “Батьківщина наша мила нам дорога, але її свобода ще дорожча” /М. Смотрицький/ у краєзнавчому відділі, “Мелетій Смотрицький – великий просвітитель кінця XVI – початку XVII ст.” у юнацькому абонементі. Працівники відділу обслуговування користувачів спільно з Дунаєвецькою ЗОШ I–III ступенів № 2 провели читацьку конференцію “Мелетій Смотрицький – полеміст, філософ, освітній діяч”. З цікавими повідомленнями виступили старшокласники Марина Войткова, Ігор Шах,

Андрій Гринчевський, Святослав Благун. Завідуюча відділом обслуговування Н.В. Сохатюк презентувала нову книжкову виставку “Українська полемічно-публіцистична література кінця XVI – першої половини XVII ст.”, один з розділів якої представляв полемічні твори Мелетія Смотрицького. Бібліотекар О.Б. Покровка провела годину цікавих повідомлень “Граматика Мелетія Смотрицького – один з найвидатніших творів давнього слов’янського мовознавства”, зупинилася на оцінці граматики М. Смотрицького М. Ломоносовим, І. Франком, В. Ващенком, продемонструвала й прокоментувала факсимільне видання “Граматіки славенския правильное синтагма” та наукове дослідження В.В. Німчука про неї 1979 року. З повідомленнями виступили й читачі.

Бібліотеки сіл Морозова, Тинної, М. Побіянки, Нестерівців провели історичну годину “Герасим Смотрицький – письменник, ректор Острозької академії”. Мало-Побіянська сільська бібліотека цей захід провела в школі. Директор Р.П. Німчук розповіла про ректора Острозької академії Герасима Смотрицького, викладачів Клірика Острозького, Яна Лятоша, Мелетія Смотрицького, Феофана Грека. Учитель історії В.В. Півторак зупинився на історії Острозької академії, яку протягом шістдесятирічного існування (1576–1636 рр.) закінчило біля 500 вихованців. Вони стали вчителями, літераторами, друкарями, проповідниками, політичними і військовими діячами. Бібліотекар Г.В. Креденсер зробила повідомлення про роботу Герасима Смотрицького над Острозькою “Біблією”, яку 1581 року видав він разом із друкарем Іваном Федоровим.

Гірчичнянська, Ганнівська, Рудська, Голозубинецька, Удріївецька, Маліївецька, Вихрівська сільські бібліотеки під час тижня книги провели подорож за книгою “Просвітителі з Поділля”. У Вихрівці подорож пройшла за зупинками: Смотрич, Острог, Вільно, Київ, Дермань. Учасники подорожі ознайомилися з життєвим та творчим шляхом Мелетія Смотрицького, подіями пов’язаними з цими містами. Змістовними були розповіді учасників подорожі – читачів бібліотеки Оксани Свистун, Віти Рихліцької, Марини Коваль про Смотрич XVI – першої третини XVII століття, Острог, Острозьку академію, ректором якої був Герасим Смотрицький, і де навчався та викладав Мелетій Смотрицький, про Вільно, де були надруковані майже всі полемічні твори письменника. Не менш змістовними були розповіді про київський та дерманський періоди життя письменника-полеміста.

Нестандартно провела усний журнал “Мелетій Смотрицький – письменник-полеміст, вчений, громадський і церковний діяч, педагог, бібліофіл” Миньковецька сільська бібліотека. Сторінки журналу вели бібліотекар Г.Р. Кобилецька, учитель історії Ж.Л. Слободянюк, учениці Віталіна Слободянюк, Олена Толокова, Богдана Тихун, Віта Ніколаєва. Остання сторінка усного журналу – вікторина “Що ми знаємо про наших знаменитих земляків із Смотрича?” була найцікавішою, у ній взяли участь 12 учасників, перемогу отримала Богдана Тихун.

Завідуюча Слобідко-Рахнівською сільською бібліотекою Т.П. Небельська підготувала і провела огляд літератури “Мелетій Смотрицький в історичній, краєзнавчій та художній літературі”. В огляді були

представлені “Історія України” М. Аркаса, М. Грушевського, О. Субтельного, роман А. Чайковського “Сагайдачний”, монографії П. Яременка, В. Німчука, краєзнавчі публікації В. Прокопчука, І. Мицька, Р. Мельника, М. Скорського, Д. Тондія, а також енциклопедії, довідники, цікаві публікації періодичної преси.

Читацьку конференцію “Я спасення шукав для народу” в травні 2008 року провела завідувача Мушкутинецькою сільською бібліотекою В.О. Москальчук спільно зі школою. Її учасниками були 46 старшокласників Мушкутинецької ЗОШ І–ІІІ ст. На конференції виступили вчитель історії А.Й. Ситар, завідувача бібліотекою, учні старших класів Євген Сміляк, Олена Дереховська, Марина Францішкова, Дмитро Варфоломеев, уривок з “Треносу” прочитала Тетяна Францішкова.

Завідувача Томашівською сільською бібліотекою К.В. Гляс змістовно провела бібліотечний урок “Бібліотека Мелетія Смотрицького”, під час якого розкрила бібліофільську діяльність письменника. Олег Буяр, Лілія Ференц, Ірина Волощук, Сергій Рибак, Олег Синчак зробили повідомлення про бібліотеку Дерманського монастиря, Харківську колекцію книг із зібрання Мелетія Смотрицького, втрачені книги з бібліотеки письменника, “Тренос” – найвидатніший твір Мелетія Смотрицького. Бібліотекар зробила огляд літератури, яку учні використали при підготовці до цього уроку.

Під час літературної години в Малокужелівській сільській бібліотеці з повідомленням про Мелетія Смотрицького виступила учениця Богдана Трончук,

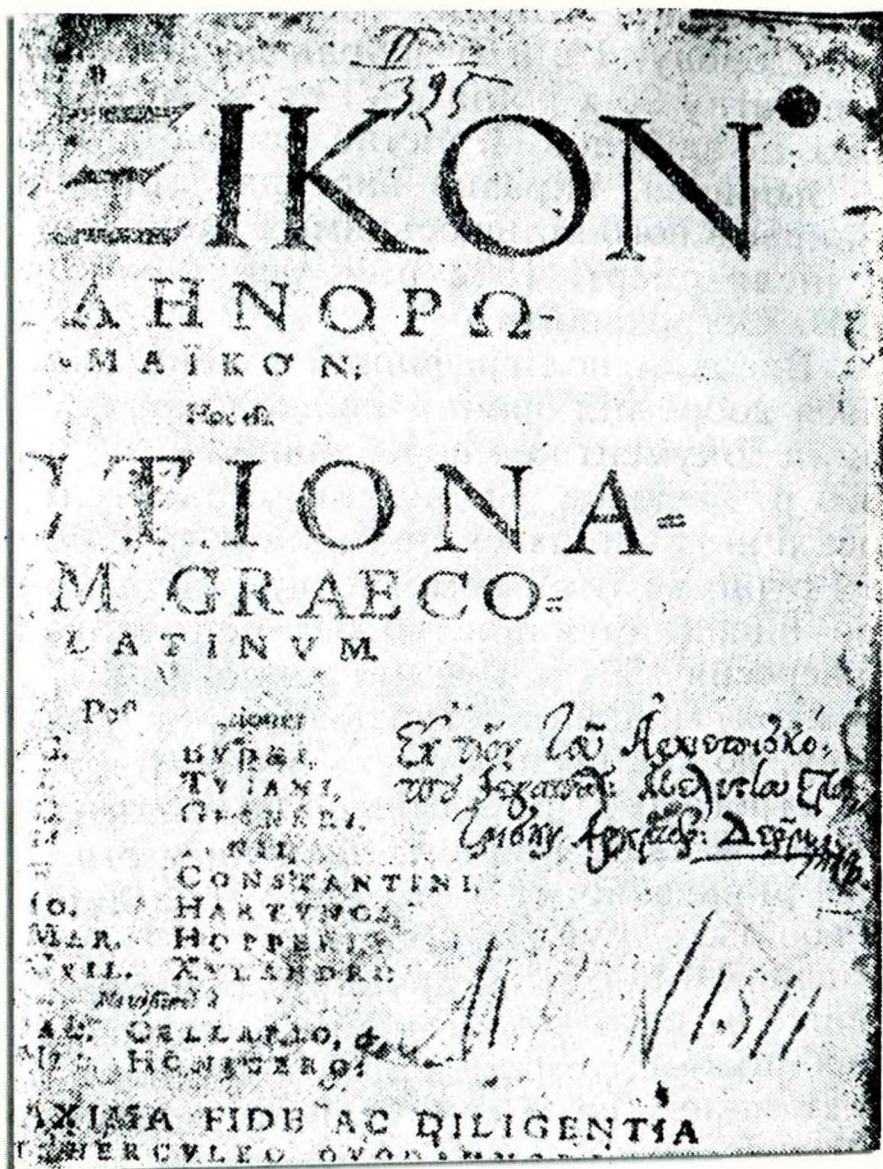

Мелетій
Смотрицький

Мелетій Смотрицький – архієпископ Полоцький
(єдиний портрет, що дійшов до нашого часу)

*Ex libro M. S.
 Smolnytsky*

Грецький і латинський екслібриси М. Смотрицького

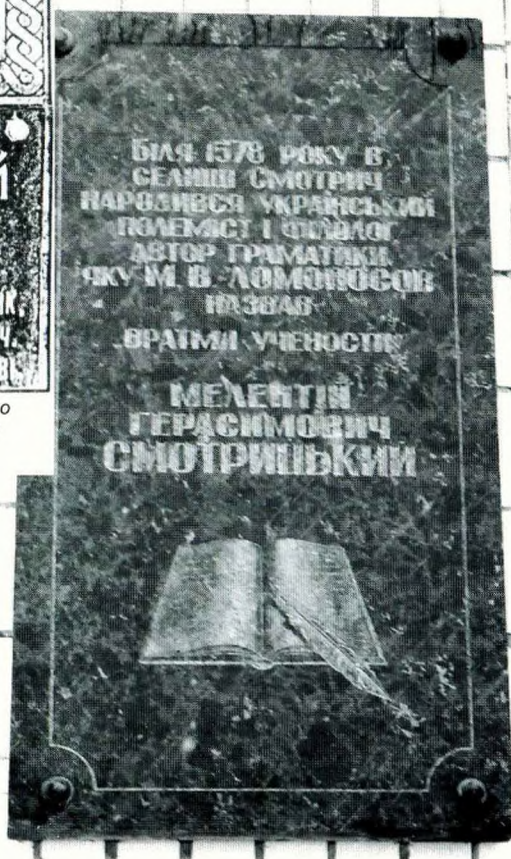

*Пам'ятний знак на місці Острозької
слов'яно-греко-латинської академії*

Меморіальна дошка на стіні Святотроїцького монастиря в селі Дермань Здолбунівського району Рівенської області.

Меморіальна таблиця, встановлена на честь М. Смотрицького 1979 року на старому приміщенні Смотрицької СШ

*Смотрицька загальноосвітня школа I-III ст.
ім. Мелетія Смотрицького*

Меморіальна таблиця про присвоєння 1992 року
Смотрицькій ЗОШ I-III ст. імені Мелетія Смотрицького

Бюст Мелетія Смотрицького в Смотрицькому музеї

Експозиції музею М. Смотрицького в
Смотрицькій ЗОШ I-III ст.

Екскурсія в музеї Мелетія Смотрицького

У Смотрицькій селищній бібліотеці

Книжкова виставка в Дунаєвецькій районній бібліотеці

Учасники Дунаєвецької районної вікторини
“Що ти знаєш про М. Смотрицького?”

Переможці – Катя Щербата, Вадим Палійчук,
Світлана Гіджеліцька

Л А У Р Е А Т
ПРЕМІЇ ІМЕНІ М. СМОТРИЦЬКОГО

НАКАЗОМ ПО ДУНАЄВЕЦЬКОМУ
РАЙОННОМУ ВІДДІЛУ ОСВІТИ

Хмельницької області

№ 84 від 20 серпня 1994 р.

РИБАК ВЕСИ ВОЛОДИМИРІВНУ

вчительську географії Смотрицької

ЗОШ I-III ступенів Імені Смотрицького

нагороджено премією імені Мелетія
Смотрицького, тисячменика-полеміста,
філолога, нашого земляка за успіхи в
розбудові ліцейної школи.

Диплом лауреата Дунаєвецької районної премії
ім. Мелетія Смотрицького

МЕЛЕТІЇ СМОТРИЦЬКИЙ

Хмельницька обласна краєзнавча
бібліотека-заповідник
в місті Вінниці

Диплом

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

ПРОКОПЧУК Тамара Костянтинівна —
директор Дунаєвської районної централізованої бібліотечної системи за активну просвітницьку та організаційно-методичну діяльність, підвищення соціальної ролі бібліотек району.

Голова обласної державної бібліотеки
адміністрації
С. Гусаківська
С. Гусаківська

м. Хмельницький
серпень 1999 року

Диплом лауреата обласної премії
ім. Мелетія Смотрицького

а читачі Святослав Мельник, Діна Коваль оголосили реферати “Мелетій Смотрицький – великий гуманіст і патріот рідного краю”, “Мелетій Смотрицький – письменник яскравого і всебічного таланту”.

Насиченим був тиждень книги, проведений у червні 2008 року Смотрицькою ЗОШ I–III ст. та селищною бібліотекою. Тут і книжкова виставка, читацька конференція, історичний урок, екскурсія в музеї письменника-земляка. Старанно готували історичний урок разом з вчителем історії Леонідом Петровичем Глевичем Олена Радомська, Ніна Ткаченко, Людмила Франчук. Класні керівники 10–11 класів О.М. Войцехівська і Н.Г. Безкидевич спільно з бібліотекарями М.М. Глевич та Н.В. Бачинською провели вікторину “Чи все ми знаємо про наших знаменитих земляків?”. На відкриття книжкової виставки “Данило, Герасим і Мелетій Смотрицькі – апостоли науки і просвіти на Україні в XVI – поч. XVII ст.” у бібліотеку запросили членів клубів “Ветеран” та “Орієнтир”, учнів школи, громадськість села. Екскурсії в музеї Мелетія Смотрицького для всіх бажаючих проводили протягом тижня книги читачі бібліотеки – екскурсоводи Інна Войцехівська, Ніна Ткаченко, Наталія Сілецька, Вікторія Левицька, Людмила Франчук, Олександр Вознюк, Альона Радомська, Вадим Бурла під керівництвом О.М. Войцехівської.

24 квітня 2008 року проведено районну вікторину “Що ми знаємо про Мелетія Смотрицького – нашого славетного земляка?”, в якій взяли участь 39 учнів старших класів з 38 сіл району. У вікторині – 23 запитання про життя і діяльність Мелетія Смотрицького: де і коли він народився, яку освіту отримав, коли

був викладачем Острозької слов'яно-греко-латинської академії, ректором Київської братської школи, які полемічні твори написав, котрі з них стали ідейною зброєю в боротьбі з католицько-уніацьким табором, чому вирішив написати граматику, її значення в розвитку філологічної науки, де і чому прийняв постриження в ченці, його діяльність у сані полоцького архієпископа, з якою місією помандрував письменник на Схід, до Константинополя, що підштовхнуло до прийняття унії 1627 року, як шанують смотричани свого знаменитого земляка та інші.

Перше місце у вікторині члени журі присудили Каті Щербатій, учениці 8 класу Михайлівської ЗОШ І–ІІ ст., друге – Оксані Костовській, учениці 10 класу Нестеровецької ЗОШ І–ІІІ ст., третє – Вадиму Палійчуку, учню 9 класу Чечельницької ЗОШ І–ІІІ ст., заохочувальними призами відзначили Артура Матвеева, учня 9 класу Малопобіянської ЗОШ І–ІІ ст., Оксану Пелих, ученицю 8 класу Рудської ЗОШ І–ІІ ст., Світлану Гіджеліцьку, ученицю 9 класу Станції Дунаєвецької ЗОШ І–ІІІ ст., Вікторію Ужицьку, ученицю 9 класу Слобідко-Рахнівської ЗОШ І–ІІ ст.

Дунаєвецька районна бібліотека провела також краєзнавчу конференцію “Данило, Герасим і Мелетій Смотрицькі – просвітники з Поділля” за участю бібліотекарів району. З доповіддю “Мелетій Смотрицький – великий гуманіст і патріот рідного краю” виступила директор районної бібліотеки, лауреат обласної премії ім. М. Смотрицького Т.К. Прокопчук., повідомлення зробили М.В. Алексєєва, Н.Л. Кудилевич, О.А. Крижанівська, Т.П. Небельська, Л.Я. Матвіїшина, Н.В. Долішна. Досвідом роботи з популяризації

життя і творчості Мелетія Смотрицького поділилися С.П. Кулачук, А.І. Токарчук, Н.Б. Гурська, Л.В. Мазур та інші учасники конференції.

Робота по відзначенню ювілею Мелетія Смотрицького продовжується. Заходи, розроблені на виконання Указу Президента України “Про увічнення пам’яті Мелетія Смотрицького”, передбачають проведення наукової конференції у Смотричі, цикл публікацій в газеті “Дунаєвецький вісник”, а також літературно-мистецьке свято “Я спасення шукав для народу”.

Хроніка життя і творчості М. Смотрицького

1578 р. – народився в Смотричі на Поділлі.

1587–1594 рр. – навчався в Острозькій слов’яно-греко-латинській академії.

1594–1600 рр. – навчався на філософському факультеті Віленської єзуїтської академії, отримав диплом зі знаком святого товариства Ісуса та звання бакалавра наук.

1600–1604рр. – домашній учитель у маєтку князя Соломирецького під Мінськом (с. Баркулабів).

1605–1607 рр. – з княжичем Богданом Соломирецьким слухав лекції у Лейпцизькому, Віттенберзькому і Нюрнберзькому університетах, отримав вчений ступінь доктора медицини.

1608–1610 рр. – повернувся до Вільно, включився в національно-релігійну боротьбу, видав трактат “Антиграфи” та полемічний твір “Тренос” (“Плач”) під псевдонімом Теофіл Ортолог.

1610 р. – король Сигізмунд III заборонив продавати і купувати книгу “Тренос”, вилучені книги спалили.

1610–1617 рр. – ймовірно перебував в Україні, викладав в Острозькій академії, був одним із перших ректорів Київської братської школи.

1617 р. – повернувся у Вільно (нині Вільнюс), прийняв постриг у ченці під іменем Мелетій, поселився в Святодухівському монастирі.

1619 р. – вийшла друком праця “Грамматики словенския правильное синтагма”.

1620 р. – був висвячений на архієпископа полоцького.

1621–1623 рр. – вів богослужіння у православних церквах, писав проповіді та послання, видав полемічні твори “Виправдання невинності”, “Спростування писань ущипливих”, “Юстифікація невинності”, “Уклінне прохання”.

1624–1626 рр. – подорожував по святих місцях на Сході: Сіон, Єрусалим, Голгофа, Гетсиманський сад, річка Йордан. Зустрівся з Константинопольським патріархом Кирилом Лукарисом.

1626 р. – повернувся на Україну. Київ зустрів його вороже, не прийняв жоден із православних монастирів, просив вакантне місце настоятеля Дерманського монастиря.

1627 р. – 6 липня в містечку Дубно на Волині уніатський митрополит Вельямін Рутський офіційно відправив церемонію прилучення Мелетія Смотрицького до унії.

1628 р. – вийшов його твір “Апологія”, обґрунтування унії між Сходом і Заходом, але на соборі у Києві ця книга і її автор були одностайно засуджені. Під за-

грозою фізичної розправи змушений був зректися свого твору.

1629 р. – був на Львівському соборі з надією на національно-церковну згоду між православними та уніатами, оскільки собор нічого не вирішив, Мелетій Смотрицький втратив останню надію на примирення двох церков.

1630–1633 рр. – жив у Дермані. Папа римський Урбан VIII удостоїв Мелетія Смотрицького почесного стану архієпископа Ієраполітанського.

1633 р. – 27 грудня (за новим календарем 9 січня 1634 р.) помер і був похований у церкві Дерманського монастиря.

Лауреати Дунаєвецької районної премії імені М. Смотрицького

1. Бігун Ганна Федорівна – вчитель історії Нестеровецької ЗОШ І–ІІІ ст.
2. Васильєва Марія Савівна – вчитель історії, географії та права Іванковецької ЗОШ І–ІІІ ст.
3. Волохович Світлана Василівна – вчитель зарубіжної літератури Маківського НВК «ЗОШ І–ІІІ ст., колегіум»
4. Дзюблюк Неля Петрівна – вчитель російської мови та літератури Станційнодунаєвецької ЗОШ І–ІІІ ст.
5. Крикун Поліна Вацлавівна – вчитель української мови і літератури Лошковецької ЗОШ І–ІІ ст.
6. Магера Валентина Никанорівна – вчитель української мови і літератури Дунаєвецької гімназії, Заслужений вчитель України.
7. Магера Микола Никанорович – письменник, член Національної Спілки письменників України, м. Хмельницький.
8. Маревич Валентина Іванівна – вчитель зарубіжної літератури Смотрицької ЗОШ І–ІІІ ст.
9. Музичишина Людмила Миколаївна – вчитель німецької мови Нестеровецької ЗОШ І–ІІІ ст.
10. Рибак Єва Володимирівна – вчитель географії Смотрицької ЗОШ І–ІІІ ст.
11. Сваричевський Анатолій Володимирович – літературознавець, м. Хмельницький.
12. Сенчишена Ольга Олександрівна – вчитель 1–4 класів Смотрицької ЗОШ І–ІІІ ст.

13. Сорокатиук Галина Півнівна – директор Маківського НВК «ЗОШ I–III ст., колегіум»
14. Сотник Дарія Василівна – вчитель української мови і літератури Кривчицької ЗОШ I–II ст.
15. Тронько Петро Тимофійович – академік НАН України, голова Всеукраїнської спілки краєзнавців.
16. Тягур Людмила Володимирівна – вчитель української мови і літератури Дунаєвецької ЗОШ I–III ст. № 3.
17. Щур Світлана Миколаївна – директор Балинської ЗОШ I–III ст.

Програма вивчення життя і творчості М. Смотрицького в курсі літератури рідного краю

Клас	Зміст роботи	К-сть годин
5	М. Смотрицький – наш славетний земляк. Коротка біографічна довідка. (Урок-екскурсія в музеї М. Смотрицького)	1
6	М. Смотрицький – український і білоруський письменник, філолог, церковний і освітній діяч. (Урок-бесіда)	1
7	Інтегрований урок позакласного читання за творами М. Смотрицького «Антиграфи» – полемічний твір-відпис на уніатські писання Іпатія Потія «Геразія» і «Гармонія», «Тренос, або плач східної церкви...» (проводять вчителі української літератури, історії та музики)	2
8	М. Смотрицький – автор підручника старослов'янської мови «Граматика словенська»	2

9	«Тренос» – художньо-публіцистичний твір М. Смотрицького: Ідейний зміст, страдницький образ плачущої над своєю недолею православної церкви-матері (Уривок з «Треносу» напам'ять)	2
10	Усний журнал «Життя та діяльність М. Смотрицького»: <ol style="list-style-type: none"> 1. М. Смотрицький на тлі доби. 2. Скорботний монолог Матері – Церкви – Вітчизни. 3. Постриження в ченці. 4. У сані полоцького архієпископа. «Казання на погреб о. Леонтія Карповича». 5. Мандрівка на Схід. 6. Останні дні життя. 	3

11	<p>Конференція за творами М. Смотрицького. Повідомлення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Оборона виправдання» – класичний взірець художньо-полемічної публіцистики. 2. «Суплікація» М. Смотрицького – лист-звернення до коронного сенату Речі Посполитої напередодні варшавського сейму 1623 року. 3. «Апологія» – твір із сторінками мемуарної розповіді, елементами пристрасної художньої публіцистики, богословської полеміки. 4. «Протестація» – літературний твір мемуарно-епістолярного жанру. 5. «Паренезис» – твір-виклад роздумів і церковно-політичних закликів, умовлянь, переплетених із замальовками живої дійсності. 6. «Екзестезис», або «Поквитання» М. Смотрицького. 	2,5
----	--	-----

Програму підготувала вчителька української мови та літератури Смотрицької ЗОШ І–ІІІ ст. Дунаєвецького району, Хмельницької області Войцехівська О.М.

Витяг із положення
про Хмельницьку обласну премію
імені Мелетія Смотрицького
в галузі бібліотечної роботи

З метою популяризації рідної мови, літератури та історії, відродження духовності народу і вшанування пам'яті визначного вченого Поділля засновується премія імені Мелетія Смотрицького.

Ця премія присвоюється один раз на рік жителям області, а також трудовим і творчим колективам, громадським організаціям у галузі бібліотечної роботи за вагомі досягнення у бібліотечно-бібліографічній справі, змістовну культурно-просвітницьку діяльність, впровадження новітніх технологій задля поліпшення інформаційного обслуговування населення.

Особи (колективи), яким була присуджена премія, повторно на її здобуття не висуваються.

Премія вручається на урочистій церемонії напередодні Дня незалежності України.

Особам, які удостоєні премії, вручаються грошова винагорода, диплом лауреата та медаль.

Лауреати Хмельницької обласної премії імені М. Смотрицького¹⁷

1994 рік

Осіпчук Світлана Олександрівна

Завідуюча бібліотекою с. Вітківців Кам'янець-Подільського району.

Народилася 1.01.1940 р. у с. Вітківцях Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Закінчила Кам'янець-Подільське культурно-освітнє училище. З 1965 р. по 1996 р. працювала в бібліотеці с. Вітківців, де створила музей історії рідного села. Творча, ініціативна. Використовуючи різні форми роботи, сприяла відродженню подільських традицій, свят та обрядів.

Премією відзначена за значний особистий внесок в галузі бібліотечної роботи.

1995 рік

Хрін Ніла Йосипівна

Завідуюча бібліотекою-філіалом села Нові Нетечинці Віньковецького району.

Народилася 9.08.1937 р. в с. Нових Нетечинцях Віньковецького району Хмельницької області.

Закінчила Кам'янець-Подільське культурно-освітнє училище.

Автор літопису рідного села – книги “Невичерпне джерело мудрості народної”. Використовуючи різні

форми роботи, сприяла відродженню народних свят і обрядів. Зібрала багато старовинних пісень, легенд, притч, приказок, створила куток народознавства, де відображена багата і складна історія Нетечинців.

Премією відзначена за плідну пошукову роботу, що сприяє відродженню культурно-історичних традицій та відновленню народних свят і обрядів.

1996 рік

Карван Станіслава Людвіківна

Директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. М. Островського (1988–2003 рр.), заступник директора Державного архіву Хмельницької області (з грудня 2003 р.), заслужений працівник культури України.

Народилася 25.07.1949 р. в м. Хмельницькому.

Закінчила філологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Працювала викладачем Хмельницького педагогічного училища, на комсомольській і партійній роботі.

На посаді директора ОУНБ основну увагу приділяла пошуку шляхів підвищення соціальної ролі бібліотеки в суспільстві, утвердженню іміджу наукової бібліотеки. Під її керівництвом ОУНБ стала сучасним інформаційним центром. Наполегливо вирішувала проблеми зміцнення матеріально-технічної бази бібліотеки. За її ініціативи сесія обласної ради 2000 року прийняла рішення про добудову та реконструкцію приміщення бібліотеки.

Ініціатор та організатор, член редакційних колегій міжнародних, всеукраїнських, регіональних істори-

ко-краєзнавчих конференцій, автор низки публікацій науково-дослідницького характеру.

Премією відзначена за вагомий внесок у підвищення соціальної ролі бібліотек, організацію і проведення наукових досліджень, міжнародних і всеукраїнських конференцій з питань бібліотечного та історичного краєзнавства, видання серії книг “Духовні витoki Поділля”, буклетів “Повернуті імена”.

1997 рік

Озарчук Людмила Володимирівна

Завідуюча бібліотечного відділення Кам’янець-Подільського училища культури, кандидат педагогічних наук, доцент.

Народилася 30.06.1942 р. у Хотині Чернівецької області.

Закінчила Харківський інститут культури та аспірантуру Московського інституту культури. Автор і співавтор понад 30 публікацій з теорії і методики бібліотекознавства. З її ініціативи та за безпосередньою участю в училищі ведеться підготовка кадрів з діловодства. Автор посібника для студентів, ряду навчальних програм та методичних рекомендацій.

Удостоєна нагород Міністерства культури і мистецтв України, Хмельницької обласної ради.

Премією відзначена за організацію і проведення наукових досліджень, розробку учбово-педагогічних програм, удосконалення навчального процесу, підвищення соціальної ролі бібліотек.

Прокопчук Тамара Костянтинівна

Директор Дунаєвецької централізованої бібліотечної системи.

Народилася 15.10.1948 р. у с. Прислучі Полонського району Хмельницької області.

Закінчила філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту.

Двадцять дев'ять років очолює Дунаєвецьку ЦБС. Згуртувала навколо себе творчий колектив, який спрямовує свої зусилля на удосконалення роботи.

Подвижник у галузі збереження української книги, невтомний діяч у відродженні та примноженні духовних скарбів Поділля — народних традицій, звичаїв, обрядів. Найвагоміший внесок зробила у розвиток краєзнавчої та фольклорно-етнографічної роботи, організатор фольклорно-етнографічних експедицій, у ході яких сільські бібліотекарі, вчителі та учні зібрали і записали понад 120 колядок, щедрівок, гаївок, що вийшли окремою збіркою. Видала низку краєзнавчих праць.

За успішну роботу бібліотека двічі заносилась на обласну Дошку пошани, займала третє місце в республіканському конкурсі на кращу бібліотеку, неодноразово посідала перше місце в області за підсумками роботи. За багаторічну організаційну і просвітницьку діяльність з поширення знань про рідний край Дунаєвецькій ЦРБ Всеукраїнською спілкою краєзнавців присвоєно звання лауреата премії імені Дмитра Яворницького.

Тамара Костянтинівна нагороджена відзнакою Міністерства культури і мистецтв України, «Відмін-

ник культурно-освітньої роботи». Вона – лауреат обласної премії імені Т.Г. Шевченка.

Обласною премією ім. М. Смотрицького відзначена за активну просвітницьку та краєзнавчу діяльність, підвищення соціальної ролі бібліотек району.

1999 рік

Панич Надія Сергіївна

Директор Волочиської районної централізованої бібліотечної системи (до липня 2000 р.).

Народилася 23.01.1951 р. в с. Антунь Хабаровського краю.

Закінчила Кам'янець-Подільське культурно-освітнє училище та Київський інститут культури ім. О.Є. Корнійчука.

Вмілий організатор, високопрофесійний і творчий працівник. Під її керівництвом ЦРБ стала осередком духовності і культури, центром збереження та популяризації матеріалів про рідний край.

Премією відзначена за активну культурно-просвітницьку діяльність, популяризацію історії, культури, звичаїв та обрядів рідного краю засобами бібліотечної роботи.

2000 рік

Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т.Г. Шевченка

Заснована 1937 року в м. Кам'янці-Подільському – тоді обласному центрі. З липня 1944 р. почала

працювати в Хмельницькому. У 1974 р. перейшла в нове, сучасне приміщення.

Бібліотека – справжня творча лабораторія, сучасний культурно-освітній, інформаційний, науково-дослідний, консультативний центр з питань розвитку бібліотечного обслуговування дітей регіону. З року в рік поглиблюється її соціальна функція, розширюється сфера впливу. Її послугами щорічно користується понад 15 тис. читачів-дітей, яким видається більше 320 тис. примірників документів. Сприяє духовному збагаченню та національно-культурному вихованню школярів, діють “Служба інформаційної підтримки освіти”, “Служба інформаційного комфорту сім’ї”, шість об’єднань дітей за інтересами: “Соняшник”, “Сходинки в прекрасне”, “Джерельце”, “Чомусик”, “Із скарбниці українського та світового мистецтва”, “Так-не-так”.

Бібліотека – ініціатор обласного літературно-мистецького свята “Думи Тарасові, слово народнее”, свята рідної мови “Передаймо нащадкам наш скарб – рідну мову”, обласного конкурсу юних дарувань “Кобзарика”, етнографічно-краєзнавчої експедиції “Мій рідний край – моя історія жива” та інших.

Установа відмінної роботи, нагороджена Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, кришталевою відзнакою Дитячого фонду України “Серце віддаю дітям”, дипломом ВДНГ України та СРСР.

Премією відзначена за вагомий внесок у популяризацію української літератури, мови, історії, культури рідного краю.

Хмельницька обласна універсальна
наукова бібліотека імені М. Островського

ОУНБ – одна з найстаріших публічних бібліотек регіону, заснована 1901 року. У березні 1941 р. отримала статус обласної, з 1948 р. носить ім'я письменника-земляка Миколи Островського.

Це – провідний інформаційний, просвітницький, культурний центр Хмельниччини, депозитарій краєзнавчих видань, одне з найбільших книгосховищ регіону, інформаційно-методичний та координаційний центр з питань бібліотекознавства і книгознавства для бібліотек усіх систем та відомств області.

У фондах бібліотеки зберігається понад 700 тис. книг, з них – 5 тис. рідкісної та цінної літератури XVIII–XX століття, близько 500 назв газет і журналів, та інші документи з різних галузей знань на 32 мовах світу.

2001 року відкрито Інтернет-центр – доступ до всесвітньої мережі Інтернет, повнотекстової інформаційно-пошукової бази сервіс-центру “Ліга-Закон”. Удосконалюються форми і методи роботи з користувачами, проводиться дослідницька, краєзнавча, науково-бібліографічна та видавнича діяльність.

Премією відзначена за вагомий внесок у розвиток та збереження бібліотечних ресурсів регіону, популяризацію української літератури, мови, історії та культури рідного краю в галузі бібліотечної роботи.

2002 рік

Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва

Заснована в лютому 1977 р. Має 200-тисячний універсальний книжковий фонд та фонд документів на нетрадиційних носіях, локальну комп'ютерну мережу, власну базу даних. Щорічно обслуговує понад 27 тис. читачів, видає їм близько 350 тис. документів.

Бібліотека всебічно сприяє освіті й самоосвіті молоді, соціально-психологічній підтримці юнацтва, розвитку творчих здібностей особистості.

Премією відзначена за вагомий внесок у розвиток та збереження бібліотечних ресурсів області, популяризацію української літератури, мови, історії та культури рідного краю.

2003 рік

Синиця Надія Миколаївна

Директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського (з березня 2004 р.), Заслужений працівник культури України.

Народилася 11.11.1953 р. в с. Жабче Староконстантинівського району Хмельницької області.

Закінчила Київський державний інститут культури ім. О.Є Корнійчука.

Трудову діяльність розпочала завідуючою бібліотеки с. Котюржинці Красилівського району. Потім працювала в Хмельницькій обласній базовій профспілковій бібліотеці, з 1988 року у Хмельницькій ОУНБ ім. М. Островського.

Значну увагу приділяє науково-дослідній та видавничій діяльності, втіленню програми інформатизації.

За підсумками першого конкурсу на кращу науково-дослідницьку роботу 1995 року Хмельницька ОУНБ була відзначена дипломом та премією за дослідження проблеми “Бібліотечне та історичне краєзнавство в діяльності ОУНБ та бібліотек області”, виданого за участю Н. М. Синиці.

Член президії обласного комітету профспілки працівників культури, голова відділення Української бібліотечної асоціації при Хмельницькій ОУНБ. За відмінну роботу неодноразово отримувала подяки Міністерства культури і мистецтв України, нагороджувалася грамотами обласної ради, обласної державної адміністрації та обласного управління культури.

Премією відзначена за вагомий внесок у розвиток та збереження бібліотечних ресурсів області, популяризацію української літератури, мови, історії та культури рідного краю.

2004 рік

Любецький Валерій Миколайович

Директор Кам'янець-Подільської міської централізованої бібліотечної системи.

Народився 1961 р. в с. Лісківцях Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Закінчив Київський інститут культури.

Близько 30 років працює в міській централізованій бібліотечній системі. Компетентний, творчий та ініціативний працівник. Очолювана ним бібліотека,

стала справжнім інформаційним і культурним центром міста. Тут діє Інтернет-центр, центр регіональної інформації, громадська приймальня програми “Партнерство в прозоре суспільство”. Бібліотека займається дослідницькою, пошуковою роботою, популяризацію творчості письменників, є центром краєзнавства.

Премією відзначений за вагомий особистий внесок у розвиток та збереження бібліотечних ресурсів, впровадження новітніх технологій, популяризацію української літератури, мови, історії та культури рідного краю.

2005 рік

Мельник Валентина Опанасівна

Заступник директора Хмельницької державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського.

Народилася 19 серпня 1951 року в с. Старий Дорогинь Житомирської області.

У 1972 р., після закінчення Київського державного інституту культури, була прийнята на роботу в Закарпатську обласну наукову бібліотеку на посаду бібліотекаря читального залу.

З 1992 р. працює в Хмельницькій ОУНБ провідним бібліотекарем, завідуючою читальним залом, головним бібліографом, завідуючою відділом краєзнавчої літератури, заступником директора бібліотеки. Зарекомендувала себе високопрофесійним, творчим, ініціативним працівником, бере активну участь у громадському житті, вивчає передовий досвід та впроваджує його в практику роботи.

Неодноразово нагороджувалась грамотами управління культури Хмельницької облдержадміністрації, президії обкому профспілки працівників культури.

Премією відзначена за вагомий внесок у розвиток бібліотечних ресурсів області, вивчення та популяризацію історії рідного краю, підвищення соціальної ролі бібліотек області.

2006

Бібліотека Хмельницького національного університету

Заснована 1962 року. Сьогодні – це автоматизований інформаційний центр університету, методичний центр бібліотек ВНЗ області. Фонд налічує близько 600 тис. документів. Обслуговує понад 13 тис. читачів, щороку видає понад 1 млн. 200 тис. документів, 30–35 тис. довідок і консультацій. У структурі бібліотеки 24 відділи і сектори, штат складає 88 чоловік.

Премією відзначена за сприяння реалізації стратегічної мети національного університету у підготовці конкурентноспроможних фахівців і вихованню багатогранної особистості.

2007

Онищук Ніна Петрівна

Завідуюча відділом комплектування Хмельницької державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського.

Народилася 20 червня 1953 року в с. Шостаково Катеринопільського району Черкаської області. Піс-

ля закінчення 1974 року Київського інституту культури розпочала свою трудову діяльність в бібліотеці ім. М. Островського. З 1974 по 1985 рік працювала у відділі книгозбереження, потім – головним бібліотекарем по фондах у відділі комплектування, з 1992 року завідує відділу комплектування.

Досконало знає теорію і практику формування бібліотечних фондів, надає практичну і методичну допомогу бібліотекам системи по підвищенню кваліфікації бібліотечних кадрів області.

Премією відзначена за вагомий внесок у розвиток та збереження бібліотечних ресурсів області, популяризацію української літератури, мови, історії та культури рідного краю.

Премію ім. Мелетія Смотрицького заснували управління освіти Хмельницької обласної держадміністрації та обласний інститут удосконалення вчителів 1993 року в числі перших лауреатів цією премією була відзначена Алла Григорівна Федірко, вчителька української мови і літератури ЗОШ I-III ст. №16 м. Кам'янця-Подільського за високі професійні досягнення у виконанні Державної національної програми “Освіта” – Україна ХХІ століття.

Примітки

1. Молчановский Н.В. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. – К., 1885. – С. 173.
2. Орловский М. Я. Историческое описание заштатного г. Смотрича Каменецкого уезда Подольской губернии // Прибавление к «Подольским епархиальным ведомостям». – 1884. – № 20. – С. 697.
3. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета /Под ред. Н.И. Яворовского.– Каменец-Подольский: Типогр. Под. губ. правл., 1895. – Вып. 7. – С. 225. (В основі Смотрицького герба було зображення св. Юрія у золотому обладунку на золотому коні, який списом пронизує зеленого змія).
4. Сіцінський Є. Смотрицький замок /Передм. та упоряд. А.М. Трембіцького. – Хмельницький, 2003. – С. 14–15.
5. Там само. – С. 15.
6. Там само. – С. 16.
7. Мицько І. Промовляє рукописний збірник // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: збірн. наук. – краєзн. праць. – К.; Дунаївці; Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. – Вип. III. – С. 179.
8. У книзі «Оборона. Верифікації», виданій 1621 року у Вільно (С. 111), М. Смотрицький писав: «...знало Герасима Даниловича Смотрицького Поділля, котре і родило його, і виховало, і гродським писарем кам'янецьким за трьох старост кам'янецьких мало...»

9. Див. детальніше: Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). – К.: Наук. думка, 1990. – 192 с.
10. Грушевський М.С. Історія української літератури. Том V, книга 2: Перше відродження (1580–1610 рр.). – К.: Либідь, 1995. – С. 77–78.
11. Мицько І.З. Вказ. праця. – С. 112.
12. Детальн.: Прокопчук В.С. Про деякі аспекти біографії Смотрицьких //Острогіана в Україні і Європі: м-ли міжнар. наук. симпозіуму. 29–30 червня 2001 року. – Староконстантинів, 2001.– С. 154–159.
13. Яременко П.К. Мелетій Смотрицький. Життя і творчість. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 56.
14. Див.: Німчук В.В. Мелетій Смотрицький. Граматика. – К.: Наук. думка, 179. – 112 с.
15. Ця дошка переміщена на фасад новозбудованої школи.
16. Див.: Подільської землі сини /Упоряд.: С.П. Пилівський, І.С. Чиж, В.П. Чижевський. – Хмельницький: Поділля, 1993. – С. 111–117.
17. Підготовлено за бібліографічним показником «Лауреати обласних премій Хмельниччини» / Редкол.: Синиця Н.М., голова та ін. – Хмельницький: РВВ ХНУ, 2004. – С. 48–66.

Твори М.Г. Смотрицького

- Антиграфи. – Вільно, 1608.
- Тренос або плач східної церкви. – Вільно, 1610.
- Граматики словенскія правильное синтагма: Факсимільне видання “Граматики” 1619 року /Упоряд. і автор дослідження пам’ятки – В.В. Німчук.– К.: Наукова думка, 1979. – 388с.
- Казання на погреб о. Леонтія Карповича.– Вільно, 1620.
- Виправдання невинності. – Вільно, 1621.
- Оборона виправдання. – Вільно, 1621.
- Спростування писань ущипливих. – Вільно, 1622.
- Юстифікація невинності. – Вільно, 1622.
- Уклінне прохання. – Вільно, 1623.
- Апологія. – Львів, 1628.
- Протестація. – Львів, 1628.
- Умовляння. – Краків, 1629.
- Розправа або поквитання між “Апологією” і “Антидотумом”. – Львів, 1629.

Про М.Г. Смотрицького

- Україна. Президент. Про увічнення пам’яті Мелетія Смотрицького: Указ від 28 квітня 2007 р. № 366/2007// Уряд. кур’єр. – 2007.– 8 травня – С. 12.
- Смотрицький (Мелетій) Максим Герасимович // УРЕ. – Вид. друге. – К., 1983. – Т.10. – С. 280.

- Смотрицький Мелетій Герасимович // Рад. енцикл. історії України. Т. 4. – К., 1972. – С. 128.
- Смотрицький Мелетій // Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К.: АН УРСР, Ін-т іст., 1971. – С. 262.
- Смотрицький (Мелетій) Максим Герасимович // Письменники Хмельниччини: бібліографічний покажчик. – Хмельницький, 1989. – С. 45–46.
- Смотрицький Мелетій // Укр. письменники: бібліограф. словник. – К., 1960. – Т. 1. – С. 547–554.
- Бабишин С. Нове про рід учених Смотрицьких // Радян. Поділля. – 1989. – 26 квітня.
- Витяг з Положення про Хмельницьку обласну премію імені Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи // Лауреати обласних премій Хмельниччини. – Хмельницький, 2004. – С. 48.
- Врата вченості: Мелетій Смотрицький (бл. 1572–1633) // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України. – К.: Школа, 2005. – С. 137–139.
- Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. – К.: РВГ «Золоті ворота». – 1990. – С. 222–223, 237, 267, 278.
- Грушевський М. С. Історія української літератури. Том 5, Книга 2. – К.: Либідь, 1995. – С. 352.
- Грушевський М. С. Історія української літератури. Том 6, Книга 1. – К.: Либідь, 1996. – 262 с.
- До ювілею Смотрицького // Майбуття. – 1998. – № 1, січень.
- Згадали добрим словом земляка // Фортеця. – 2007. – № 12. – 22 березня.
- Лемешко Л. Пам'яті Смотрицького // Дунаєвецький вісник – 2007. – 15 травня.

- Лосієвський І. Бібліотека Мелетія Смотрицького // Київська старовина. – 1992. – № 5. – С. 59–65.
- Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / Відп. ред.: Я.Д. Ісаєвич. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
- Німчук В.В. Смотрицький М. Граматика: наук. дослідж. – К.: Наук. думка. – 1979. – С. 111.
- Паштепа І. Назустріч ювілею славетного земляка [Заклади культури до 430 річчя від дня народження М. Смотрицького] // Дунаєвецький вісник – 2008. – 13 березня.
- Прокопчук В.С. Данило, Герасим та Мелетій Смотрицькі і українська культура // Науково-практична конференція “Культура України і слов'янський світ”: тези доповідей та повідомлень. Ч. 2. – К., 1992. – С. 74–76.
- Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К., Олійник С.В. Дунаєвеччина в іменах: біобібліографічний довідник. – Дунаївці, 2006. – Вип. 1. – С. 20.
- Прокопчук В.С. Дунаївці: краєзн. нарис. – Л.: Каміньяр. – 1989. – С. 62–63.
- Прокопчук В.С. Подільський період в житті Смотрицьких // Дунаєвецький вісник – 1997. – 4 грудня.
- Прокопчук В.С. Помилявся, але йшов вперед // Подільської землі сини. – Хмельницький: Поділля, 1993. – С. 114–117.
- Прокопчук В.С. Про деякі аспекти біографії Смотрицьких // Острогіана в Україні і Європі: м-ли міжнар. наук. симпозіуму (Велика Волинь. Т. 23). 29–30 червня. – Староконстантинів, 2001. – С. 154–159.
- Прокопчук В.С. Просвітителі з Поділля. – Дунаївці, 1992. – С. 24.

- Прокопчук В.С. Ректор Острозької академії // Радянське Поділля. – 1992. – 4 січня.
- Прокопчук В.С. Смотрицькі // Південно-Східна Волинь: наука, освіта, культура: матеріали регіональної наук.-краєзн. конф. – Хмельницький; Шепетівка, 1995. – С. 3–5.
- Прокопчук В.С. Смотрицькі // Тези наук.-теорет. конф.: Місту Хмельницькому – 500. – Хмельницький ред.-видав. відділ, 1991. – С. 53–55.
- Прокопчук В.С. Славетні Дунаєвеччини: бібліографічний покажчик. – Дунаївці, 1989. – С. 2–3.
- Прокопчук В.С. Ще раз про дату народження Мелетія Смотрицького // Дунаєвецький вісник –1997. – 22 листопада.
- Прокопчук В.С. Школа імені Мелетія Смотрицького // Південно-Східна Волинь: наука, освіта, культура: матеріали регіон. наук.-краєзн. конф. – Хмельницький; Шепетівка, 1995. – С. 223–226.
- Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К. У пам'яті народній [Вшанування пам'яті Смотрицьких на Поділлі] // Духовні витoki Поділля: творці історії краю: м-ли міжн. наук.-практ. конф. 9–11 вересня 1994 р. – Кам'янець-Подільський; Хмельницький: Поділля, 1994. – Ч. 1. – С. 84–86.
- Прокопчук В.С. Я спасення шукав для народу // З народних глибин. – Хмельницький, 1991. – С. 3–10.
- Смотрицький М. // Аркас М. Історія України-Русі. – К., 1990. – С. 168.
- Смотрицький М. // Білецький О.І. Хрестоматія давньої української літератури. – К.: Рад. школа, 1952. – С. 136–141, 156–157.

- Смотрицький М. // Дорошенко Д. Нарис історії України. – К., 1991. – С. 214.
- Тондій Д. Автор першої граматики // Ленінським шляхом. – 1978. – 7 грудня.
- Тондій Д. Визначний земляк (Смотрицький) // Радянське Поділля. – 1977. – 28 грудня.
- Тондій Д. Герасим і Мелетій Смотрицькі // Ленінським шляхом. – 1977. – 27 січня.
- Якименко М. З плеяди гуманістів // Голос України. – 2007. – 7 квітня.
- Яременко П.К. Мелетій Смотрицький: Життя і творчість. – К.: Наукова думка, 1986. – 160 с.

ЗМІСТ:

КРИЗЬ ЗАВІСУ ЧАСУ	4
РЕКТОР ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	9
МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ.....	14
«Я СПАСЕННЯ ШУКАВ ДЛЯ НАРОДУ»	19
У ПАМ'ЯТІ НАРОДНІЙ.....	22
ПРОПАГУЄМО ТВОРЧУ СПАДЩИНУ М. СМОТРИЦЬКОГО	26
ХРОНІКА ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ М. СМОТРИЦЬКОГО	35

ДОДАТКИ

Лауреати Дунаєвецької районної премії імені М. Смотрицького	38
Програма вивчення життя і творчості М. Смотрицького в курсі літератури рідного краю	40
Лауреати Хмельницької обласної премії імені М. Смотрицького	44

ПРИМІТКИ.....	56
---------------	----

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори М.Г. Смотрицького	58
Про М.Г. Смотрицького	58

Науково-популярне видання

**Прокопчук В.С.
Прокопчук Т.К.**

Я спасення шукав для народу

(Мелетій Смотрицький в долі України)

Комп'ютерний набір – О.Ю. Білошицька.
Фотохудожник – Д.М. Кац.
Оригінал-макет – А.Г. Васильєв.
Дизайн обкладинки – С.В. Мельникова.
Коректор – А.Г. Федірко.

Підп. до друку 01.07.2008. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Petersburg. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 4,65.
Обл.-вид. арк. 8,4. Наклад 300 прим. Зам. №440.

6.00

Підготовлено до друку та надруковано
в друкарні ПП Мошака М.І.
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2а.
тел. (03849) 9-09-45, 2-42-76. Тел./факс: (03849) 2-72-01.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №867 від 22.03.2002 р.

6.00

6.11.12
12.12.12
17.06.13
14.08.13

A34705

